





8 ր. Ուտերիքը Արաթումանում չափ թանգ չէ. իւրը 80 կ. ֆունտը, ծան 100—1 ր. 40 կ., հասցը 4 կապ., միւր 12 կապէկ:

Արաթումանում կայ նորաշէն ռուսաց եկեղեցի, կայ նաև հայոց եկեղեցի յանուն ս. Գէորգի, որ կառուցել են 1898 թ. բազուկեցի եղբ. Արաթումանները և որի վրա ծախս է եղել մօտ 46 հազար ռուբլի: Եկեղեցին շատ գեղեցիկ է թէ ներսից և թէ դրսից: Կիրակի օրերը եկեղեցում զգրութիւն են անում օրիորդները: Ընդհանրապէս ժամատարութիւնը լաւ է կառարարութիւն:

Հայ-կաթօրիկները այստեղ ունեն նոյնպէս մի եկեղեցի, բայց շատ քիւստուտ և հին է և զարմանալի բան է, որ Ախալքալաքի կոնստանտինոս չէ նորոգում եկեղեցին, որը արդէն փուլ գալու վտանգին մօտ է: Ինչ դժուար բան է մի կողմ և վայելուչ առն չիսել. մանաւանդ հայ-կաթօրիկ համայնքի մէջ կան ունեւոր և գործունէ մարդիկ:

Արաթումանի չըջկայ գիւղացիք մեծ մասամբ օսմանցի թիւրքեր են. կան նաև մասնաբաժանութիւն ընդունած շատ վրացիներ. այժմ բոլորն էլ իրանց թիւրք են առնում:

Արաթումանի մէջ հայ կանանց գրեթէ տեսնելու եւ մտաբերելի էրգրումի կանանցը. նոյն շրջանը, նոյն աղ զոգնոցը, նոյն մասնաբաժանը, ճիշտ էրգրումի պատկերի մէջ իրօք ախալքալաքից գաղթականներ են կարծես նախագից, էրգրումից և մինչև օրս աղգային գրեթէ չեն մոռացել և, պէտք է ասած, որ այդ գրեթէ թէ գեղեցիկ է և թէ էծան:

Շիրակեցի

ՆԱՄԱԿ ՆԵՐՔԻՆ-ԱՅՈՒՆԻՍԻՑ

Յուլիոսի 17-ին

Յայտնի է, որ ամեն մի օրինակի ունեւոր նարան, եղաւ նա քաղաքում, թէ գիւղում, պէտք է ունենայ հոգաբարձու (ПОЧЕТНЫЙ ДИКОСТЯТОЛЬ), որի պարտականութիւնն է հոգալ զարգի պակասութիւններն մասին. օրինակ, յատկացնել տարեկան մի որոշ գումար, իբրև նպաստ, յօշուտ զարգի, աշխատել զարգի օսմանի տակուցնել, նուրից գասական առարկաներ չլաւոր աշակերտներին և աշակերտութիւններին, մի խօսքով, աշխատել ամեն կերպ բարեկարգել զարգը: Ներքին-Աղաւթի երկուսը զարգը չորրորդ տարին է, ինչ բարձր է, բայց մինչև այժմ տեղիս հասարակութիւնը չէ ընտել հոգաբարձու իր միջին զարգի համար, չը նայած, որ քանի անգամ բացարձակ և առաջարկված է բնութիւնը արժանաւոր և օգտաւէտ անձնաւորութիւն զարգի հոգաբարձու պաշտօնը վարելու: Չենք սխալվի, եթէ ասենք, որ ներքին-աղաւթից տարին տասնեակու ամիս այնքան ժողովներ են կազմել հոգաբարձու ընտրելու զարգի համար, որքան կազմվել են Լոնդոնում միախնայներ հարաւ-աֆրիկական պատերազմի ժամանակ:

Այստեղի օտարութիւնն այսպէս է, որ ժողովուրդը մի տեղ հաւաքելու համար, պէտք է անպատճառ եկեղեցու գանգակներից մէկը:

Գեաղաւորը, որ Գագիկի առաջ երգվել էր, թէ Անին ոչ ոքի չի յանձնի, բայց յետոյ յանկարծ բանալիները ուղարկել էր Կ. Պոլս, նոյն այդ Պետրոսը երեք տարի գերի մնաց քիւզաղական արքունիքում և հազիւ աղաւթ վեց Լուր ու աւերմունք եկաւ վաճառված հայրենիքի վրա: Սեյմուսները Դուրից արչաւանք գործեցին, նրանք չէին ուղարկ, որ Ա. Նին ուրիշ բաժնի դառնայ: Եւ քանզիցին, կոտորեցին, ժողովրդի հեծեմանքները մինչև երկինք բարձրացան: Այդ ժամանակ Վահրամ Պաշալուսին ութսուն տարեկան ծերունի էր: Բայց պարտաճանաչ զինուորի համար չը կայ տարիների թիւ: Նա դուրս եկաւ թշնամիների դէմ, մի անգամ էլ ցայց ուռեց նրանց իր բազուկի ոյժը, հայածելով կոտորողներին մինչև Դուրի գոռը: Այդտեղ, պատերազմի մէջ, ընկաւ մեծ ծերունին թշնամու գէնքից և նրա օպիտակ մագերը չարախլիցան հայրենիքի փրկութեան համար թափած արիւնի մէջ: Շիրակի կրկին անգամ որբացաւ. հայոց ամբողջ աշխարհը որբաց այդ ծերունի նահատակին... Անա ինչեր է տեսնում Մարմաշէնի դրան կողքին գտնվող բազմադարեան գերեզմանը: Եւ մինչդեռ եւ նստած էի այդտեղ, ներսում եկեղեցու մէջ, գաղթական թիւրքաւայ քահանան, ցնցոտիներով պատած մի բարի և խղճալի ծերունի, յուզիչ չեղտերով և անմասն պարզութեամբ պատմում էր 1895-ի կոտորածը Սառնում: Այսպէս է մեր պատմութիւնը. ամեն

խօսն մօտաւորապէս 50—60 անգամ և խփում են մի անգամի մեկամեկով, որ լողը ընկնում է տխուր տպաւորութեան տակ և ծանր մտքերի մէջ: Վերջին ժամանակներս, ահա երկու չաբաթ է ինչ էլի տեղացիները մտադիր են հասարակական ժողով կազմել, ընտրել վերապէս հոգաբարձու զարգի համար և ներկայացնել հաստատութեան, բայց ինչ է ինչ պատճառներով այդ ժողովը զուլ չէ գալիս: Զինչն ասած, ինչ գլուխ կայ, հոգաբարձու, իզուր ինչու զանգակի ձայնով տարեցները ու չարժեք ժողովրդի խաղաղ սիրտը: չէ որ գիւղում էլ ամպիսի մարդ չը կայ, որ լինի համապատասխան և արժանի այդ պաշտօնին: Ներքին ընտրելիքն են, մի քանի օրից յետոյ փոխանել, էլ չեն ճանաչել իբրև հոգաբարձու և չեն ներկայացրել հաստատութեան, զանազան անօգուտ միանգամայն Մեր պարտն էրը գիտեն միայն կեղծել, ցոյց տալ իրանց կարեկից չլաւորին, ձեռքնել օրիորդ լուսաւորութիւններ, միմիայն դատարկ խօսքով: Ներքին պէս գործին, եթէ ընդհանուր օգտին է, ոչ մէկը դրանցից չի օգնի և եթէ իմանայ, որ իրան մի քանի կապէկ զնառ ունի այդ բանում, ամեն կերպ կաշխատէ յուզել խաղաղ մտքերը, առարածելով թիրիմացութիւններ ժողովրդի մէջ, որպէս զի չիբարդործի, հինմալ յատակ լինի բարի գործը: Անա հէջը գա է պատճառը, որ մեր հասարակութեան մեծամասնութիւնը, մանաւանդ չլաւոր գասակարգը, չէ արդում ու պատւում տուգներին, որոնք գիտեն միայն ծանրաբեռնել հասարակ դասարկարգ զանազան պահանջներով, իսկ օգնել, ոտի կանգնեցնել, ապրելու միջոցներ հայթայթել չլաւորին—երբէք:

Այժմ, երբ մեր զարգը գտնվում է իր վերջին ճգնաժամի մէջ Ներքինային միջոցների տակաւ լինելու պատճառով, ժամանակ է, կարծես, մեր պարտն էրը թողնել դատարկ ցանկութիւնները և խօսքից անցնել գործի, ընտրել մի կարգին, ժողովրդի համակրանքը վայելող անձնաւորութիւն զարգի հոգաբարձու: Զուր պաշտօնը վարելու, որը տեղական տուգներին հետ միասին օգնութեան կը հանեն ժողովրդի հասարակ դասակարգին, որին ծանր է միանալ զարգի ծախսերը: Կարգը իմանան, որ զարգը ընդհանուր հասարակութեանն է պատկանում, ուստի բոլորն էլ պարտաւոր են մասնակցել նրա պահպանութեանը: Մ. Ս.

ՆԱՄԱԿ ՐԱՐՈՒՄԻՑ

Յուլիոսի 4-ին

Վերջին տարիներս մեր եկեղեցական-ծխական գործավարութեան մէջ քահանայացուներ ընտրելու վերաբերմամբ մի նորութիւն է մտնել:

Հին ժամանակ քահանայացուն՝ եթէ չառնէր մանկութիւնից գտնել երկար տարիներ սպասաւորում էր եկեղեցուն, քահանայի հակողութեան և ղեկավարութեան տակ զարգութիւն էր անում և հետզհետէ գործին հմտանալով՝ առաջ էր գնում և երբ քահանայացուն եկեղեցագործութիւնը հասնում էր հմտութեան աս-

ինչ—հասարակաւ աւերակ, եկեղեցի, գերեզման և կեղծանի քահանայ կոտորածների, աւերմունքների մասին են խօսում...

Աւերմունք է պատմում և այն երկար տարածապարտութիւնը, որ գտնվում է Մարմաշէնի հիւսիսային պատի վրա: Նա առում է, որ XIII դարում Վահրամի այս եկեղեցին աւերակ ու անքակ էր. «անօրէնները» (երկի թաթարները) դարձրել էին նրան բերդ, բայց Վահրամի թոռները նորից նորոգեցին և պայծառացրին նրան: Նորոգողներից մէկը եպիսկոպոս է, Գրիգոր անունով, միւսը նրա եղբայր Խաչիկը, որ զինուոր էր, նահատակվեց թշնամիների դէմ: Ինչպէս պատերազմի մէջ և թաղվեց այստեղ, Վահրամի կողքին: Այստեղ է թաղված, բայց ոչ Վահրամի կողքին, այլ բաւական հեռու, եկեղեցու արևելեան կողմում, Վահրամի կինը: Պաշալուսինների այս գերեզմանատունը, ինչպէս երևում է, միայն այս եկեղեցին չէ ունենցել, նկատվում են նրա մօտ մեծ մեծ աւերակներ, իսկ մի մասունք այժմ էլ կանգուն է: Բացի դրանից, հիւսիսային կողմում էլ, այստեղից քիչ հեռու, եղել է մի մեծ վանք, որից մի պատի աւերակ է մնացել: Արքայալի վրա կայ մի հին կամուրջ: Առհասարակ, Վահրամի այս կայունածրը շատ հարուստ է հզօղ շինութիւններով և կարեւոր տեղ է եղել:

Այժմ դիմենք Ալեքսանդրապոլից հարաւ-արևմուտք:

Երբ միայն քահանայի՝ եկեղեցական եկեղեցուն, միայն քահանայի՝ եկեղեցուն, որոշ աստիճաններն անցնելուց յետոյ՝ նա արժանի էր համարվում քահանայական կոչման: Մի և նոյն ժամանակ քահանայացուն հետզհետէ ծանօթանում էր, ճանաչում էր այն ծուլը, որին ինքը ծխական հովիւր պիտի լինէր: Երբ փոխարին ծուլին էլ իր կողմից զիտում էր իր ընդառնացու ընտրութիւնը, վարքը ու բարքը, եկեղեցագործութիւնը, և երբ ծուլին ու ծխականացուն երկուստեք ուսումնասիրում էին իրար, կայանում էր ընտրութիւնը:

Մեր ժամանակներում հանգամանքներ փոխվել են. մանուկը չէ կարող մանկութիւնից, երկար տարիներ, եկեղեցուն սպասաւորել, նրան հարկաւոր է ուսում, գիտութիւն ձեռք բերել: Ժամանակը պահանջ գրեթէ նմանապէս է քահանայացուի առաջ, որ նա որոշ ուսում, գիտութեան որոշ ցէնը ունենայ, որ կարողանայ ձեռնադրվել Սուրբ այդ նոր պահանջին առաջին տեղը տալով՝ եկեղեցագործութիւնն անցնալ երկրորդ տեղը և երրորդը իր նշանակութիւնն, իբրև կարեւոր գիտելիք քահանայացուի համար: Դիցուք Ա. քաղաքի համար քահանայ է հարկաւոր Դրոս համար եկեղեցու երէցիփոխը լրագրութեան յայտարարութիւն է տալիս, թէ այս ինչ քաղաքի այն ինչ եկեղեցու համար հարկաւոր է քահանայացու, որ ուսման ընթացքն աւարտած լինի թեմական զարգում և այլն: Այդ յայտարարութեան հիման վրա քահանայութեան փափաքող մեր չորանաւարտ երիտասարդները ուղարկում են իրանց վաւերացրել երէցիփոխին: Եւ այնուհետև մասնաւոր նամակներով մի երկու փոխանակութիւն ընտրողների և ընտրվողի չըջաններում է ահա գործը վերջացած է: Մուլը ժողովի ժամանակ մի քանի անձանց վկայութեան հիման վրա, թէ Բ. Գ. երիտասարդը իր ուսումնասիրութեան վրա ինչ տեղ, խաղաղութիւն է արել այն ինչ տեղ, լաւ ծախ ունի, ինքը ազնիւ, հեղաբարոյ, եռանդուն, գործունէս է և այլն երիտասարդ է, ծուլը՝ առում եմ, կազմում է համախօսակամը և այնուհետև մի քանի ամսվան տեսնում ենք նորոգման իր քահանայական պաշտօնի գլուխը անցած:

Մուլի ու ծխականի նոր ձևի ընտրութեան պատճառով միմեանց ծանօթանում, միմեանց անձամբ տեսնում են ձեռնադրութիւնից յետոյ: Քահանայացուի վկայութիւնը, որոնց հիման վրա կատարվում է ընտրութիւնը, բաւական չեն ընտրելիքն ամբողջով առաջ և աներկայացնելու: Ընի առաջ, այդ վկայութիւնը՝ բացի այն թէ դրանց տէրն այս ինչ առարկաները օտարել է այն ինչ չափով ուրիշ ոչինչ չեն ցոյց տալիս: Վկայութիւնը մեզ ոչինչ չեն տալիս, թէ քահանայացուն ինչ ընտրութեան տեղ է, ինչ վարք ու բարք ունի, թէ ժամագիտութեան մէջ ո՞ր աստիճան հմուտ է:

Յայտարարութեամբ եղած ընտրութիւնը քահանայացուի համար էլ երբեմն այնքան ձեռնառն չէ լինում, որովհետև նա ամենաթիւ լինելով իրան ընտրող ժողովրդի բարոյական և տնտեսական դրութեան՝ իրականութեան մէջ զգեսնում իրան խոտապիւծ թեւով ծուլը,

Մենք անցնում ենք Արփաշայ գետը, հետեւաւոր Շիրակի այն մասումն ենք, որ ընդամենը 25 տարի է, չէ փոխվում: Նոյն լեռնադաշտն է, նոյն կանաչ ու զով տարածութիւնները, նոյն անվերջ արտերը: Տարբերութիւնը գուցէ միայն նրա մէջ է, որ Շիրակի այս կողմից տեղի շատ գետակներ են թափվում Արփաշայի մէջ:

Եւ արդէն ասել թմ, որ տարբերութիւն չի կայ գետի ձախ և աջ ափերի աղգաբնակութեան կենցաղավարական ձևերի մէջ: Անի տաւոյ մի քանի ճանապարհներ կան: Մենք դնացինք ու վերադարձանք երկու տարբեր ճանապարհներով և տեսանք շատ գիւղեր, Բաշ-Շօ-րազաւ, Աղուշիւ, Մաղալի, Դաշալանք, Բաշ-րախաւ, Փերվալի, Արգինա: Չեն կարող տեսել, թէ այդ գիւղերից մէկն ու մէկը առանձին, ուրիշներից տարբեր տպաւորութիւն թողած լինի: Միանմանութիւն ամեն տեղ: Դեռ նոր ոչինչ չէ գիտել այս կողմերին: Աւաղական իրականութիւնն է արեւում ամեն տեղ: Արաւը քառանգ զաշտում ճառագայիւրդող տեսնում է գիւղերի մէջ նոր ժամանակի նշանները, գետից ղեցիկ, քաղաքային ձևով չինած տներ, տնտեսական ձեռնարկութիւններ: Շուշու գետում ճառագայիւրդողի համար անակնկալութիւն է հանդիպել գիւղերի մօտ երկրորդական լուսով լուսաւորվող գործարաններին: Այստեղ այդպիսի բաներ չէք տեսնի: Նահապետական գիւղի տունը քարէ մեծ օսլերից շինած, յաճախ առանց ընկի շարած պատեր, մի քանի տեղե-

եկամուտը և այլն, որով և նա ունենում է տրտուկների տեղիք:

Պարզ է, որ այդ տեսակ բոլոր արտունայնութիւնները առնված կը լինի, եթէ ծուլին ու քահանայացուն իրար ճանաչած լինին սկզբից: Լաւ կը լինէր, որ քահանայացուն մի քանի ժամանակ իրեն դպիր ծառայէր ծխական եկեղեցուն: Այդ ժամանակամիջոցում քահանայացուն կուտանաւորէր իր ապագայ ծուլը, իսկ ծուլին էլ կուտանաւորէր իր քահանայացուն, թէ նա ինչ ընտրութեան, բարք ու վարքի տէր է: Հաւատարման ենք, որ այս եղանակով կատարված ընտրութիւնները ծխա-քահանայական շատ և շատ վէճերի առաջը կ'առնեն:

Կարապետ քահ. Մալխասեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԱՐՈՒՄԻՑ

Թիֆլիս, յուլիսի 31-ին

Յանուն խղճի և արդարութեան խոնարհաբար ինդրում եմ երկառոյթ մի անկիւն շնորհէք թերթից մօտակայ համարներից մէկում, որով պաշտպանած պիտի լինէք հասարակական մի աշխիւ գործիչի, որը գոհ է դառնում կեղտերի մէջ թաղված մի քանի կարճագիտ տարածութիւններ և, որ ցաւալին է՝ այդ ինտրիգային գործիք աշխատում են դարձնել ինձ:

Հազուինի հոգաբարձութիւնը անցեալ տարի մի վիճակահանութիւն էր կազմել, որի տնտեսիկներն ու հայիւները գտնվում էին նախագահ Վրթանէս քահանայ Միսաեանցի և երէցիփոխ պ. Անդրէաս Մ. Սարգսեանցի մօտ: Վիճակահանութիւնից յետոյ հայր նախագահի բերանը չիրակալում է 100 թեման տարած տոմարով, ուստի երրորդանցի առեւտր յետոյ իր տոմարը գնում է հոգաբարձութեան գործերի մէջ և այնտեղից վերցնում № 228 տոմար, իսկ ցուցակի մէջ տանող № 128-ը դարձնում 328, կամենալով տիրանալ այդ գումարին:

Կեղծիքը բացվում է, կազմվում է ընդհանուր ժողով, ժողովուրդը արձանագրութեամբ և իրան, հայր նախագահի խոտաւորութեամբ հաստատելով խաղաղութիւնը, վճռում է անսխալ պաշտօն վստելու քահանային: Քահանայն ասել է անկ տալիս եկեղեցին և կամենում է բառտ մտնել: Այդ բոլորից յետոյ, մի քանի պարտիներ, որոնք անձնական թշնամութիւն ունեն պ. Բեգլար Աղայեանցի դէմ և ի պատիւ վերջինի, պիտի խոտովանվեմ, որ այդ թշնամութիւնը առաւելում է նրա դէպի հասարակական խղիւղները բռնած անկեղծ դիրքից, այն, նրա հակառակորդները կամենում են օգտվել հանգամանքից և թէ իրանց բարեկամ քահանային այդ խաղաղական դրութիւնից աղաւթելու համար և թէ պ. Աղայեանցին անուանարկելու համար իմ միջոցով այդ խաղաղականութիւնը բարդել նրա, պ. Աղայեանցի վրա:

Եւ վարձված լինելով ուսուցիչ, ամբողջ տարւայ ընթացքում միայն 90 ռուբլի էի ստացել, իսկ 350 ռուբլին մինչ յուլիս ամիսը մնում էր հոգաբարձութեան վրա: Եւ չը ստանալով ոտիկ, ապրում էի պարտքերով, իսկ երբ պարտաւէրներս լսեցին թէ շուտով հեռանալու եմ՝ Հազուինից, ուղղանք ինձ դադար չէին տալիս: Դիմում էի հայր նախագահին— իսկ նա բաւականաւոր էր տեսել, որքան չը կայ: Իմ դրութիւնը անկ էր: Եւ անա քահանայի այդ խաղաղականութիւնը բացեղուց յետոյ, մի օր քահանայ, երէցիփոխը և մի երկու համախոններ դիմում են ինձ և տաղարկում ազատել պարտատէրերիցս և վճարել իմ մնա-

րում կաւէ պատեր—անա ինչ է տեսնում աչքը ամեն տեղ: Մուլադոյն, մրտաւոր ու տխուր է Շիրակի գիւղերի տեսքը: Գեղածիծաղ դաւար դաշտերի մէջ որքան վրասեցուցիչ են այդ քաղաքները, որոնք մարդկային բնակարաններ են: Մարդ ինքն իրան առում է՝ ինչ լաւ կը լինէր, եթէ դաշտի խոտերը ծածկէին և այդ քաղաքին տները: Տեղացիներ չը գիտէ իր բնակարանը փոքր ի չափ զարդարել. նա միայն մի հոգով է զբաղված՝ արտեր մշակել, անասուններ պահել և ամբար պատրաստել: Նոյն իսկ շատ չեն բանալարանցները գիւղերի մօտով հոսող գետակներին ափին:

Միայն Արգինայում եւ տեսայ մի մեծ ջրաղաց, այն էլ պատկանում էր այդտեղ ապրող, ուսւ գիւղացիներից մէկին—Թիւրք գիւղեր էլ տեսանք. ոչ մի, ի հարկէ, տարբերութիւն նրանց և հայ գիւղերի մէջ: Դարերով նրանք այդ թիւրքերն էին տիրում Շիրակի հին, գեղեցիկ կուլտուրան: Նրանք չըջանցին անընդունակ լինելով սովորել տեղացի բնիկներից, նրանք խղիւղեցին այդ բնիկներին և թոյլ չը տուցին, որ իրանցից մի քայլ առաջ գնացող լինի: Այդպէս էլ հաստատվեց հաւատարմութիւնը, և այժմ մի են անընդունակ տիրողները և նրանց տանված հպատակները: Չանազանը արտաբուստ շատ դժուար է: Միջավայրին յարմարվելու օրէնքը այդպէս էր պահանջում: Լէօ







Электротечатня Груз. Изд. Т—ва, Б. Ванеская ул.